1

Його знову розбудили ластівки.

Вони про щось перемовлялися, вичепурювали гнізда, пурхали прямо в нього над головою.

Їм було з чого радіти, бо вони знали, що знову йде гожий день і поспішали зустріти його в польоті над зарошеними полями.

А він давно нікуди не поспішав.

Знехотя розплющив очі, побачив посріблене світанком вікно, почув з жолоба запах прив'ялої конюшини. Але їсти йому знову не хотілося, не хотілося і вставати. Він з важким придихом зітхнув і подумав, що сьогодні буде нестерпно довгий день.

Довгий, мов та безкінечна дорога його життя, якою він пройшов, тягнучи за собою осоружний віз.

Інші коні, мабуть, тепер заздрили йому. Хочеш — лежи в затишному холодочку, хочеш — шукай свіжу пашу, а хочеш — тюпай собі до річки. І ніхто на тебе не крикне, не заверне назад. Та він не втішався цією волею. Вона була йому байдужа, мовби тінь.

Поволеньки звівся на ноги, струснувся всім тілом, щоб прогнати з нього дрімоту, й пішов порожньою конюшнею до виходу, слухаючи, як незвично гулко бухкають його копита.

Всі коні були вже на роботі. Він знову проспав той час, коли їх виводили зі стайні, запрягали, прикрикуючи, і вони гриміли від конюшні возами в різні кінці села.

Він висунув голову в прочинену браму і зажмурив од сонця очі.

— Ну ж і спиш ти, Каштане, відсипаєшся за все життя,— почувся йому назустріч Степанів голос.

Кінь байдуже подивився в його обличчя і вийшов на подвір'я.

— А й правильно робиш. Спи, якщо спиться... Не ходи без діла... Бо все ходиш та принюхуєшся, начеб щось загубив, а знайти не можеш...

Похиливши голову, кінь слухав Степана і, здавалося, розумів, про що той говорить, випльовуючи слова з рота, як лушпиння. Аж здивувався тому Степан, навіть вузькими плеченятами стенув:

— Дивишся, як людина, начебто все розумієш... То йди вже, йди, Каштане, гуляй. Оце тільки твого й зосталося.

Кінь іще раз подивився Степанові в лице, мовби чекав, чи не скаже той щось знову, а потім повернувся й потюпачив з подвір'я.

Зігнутий і дочасно постарілий Степан-довго дивився йому вслід, чухав рідкочубу маківку і роздумливо примовляв:

— Ич, яким сумирним та плохим конягою став на старість... Старість, вона, брат, нікого на світі не милує. Перед нею всі рівні — і людина, і худоба... Старість, вона своє візьме, і нікуди ти од неї не заховаєшся.

Але Каштан уже забув буркотливого Степана, несучи запиленою вулицею спітніле тіло до річки і тихо радіючи майбутньому купанню.

Запливаючи в свіжу ранкову річку, він нараз відчував, що його важке й неповоротке тіло відмолоджується, задоволено фиркав у воду й

зухвало іржав, а відтак довго наслуховував, чи не почується звідкілясь іржання у відповідь.

2

Каштан вичалапав з річки на берег і ліг на піску. Заплющив очі і слухав, як угрівається живіт, як приємно полоскотують краплі води, стікаючи з гриви на шию. Вже засинаючи, відчув пронизливий запах полину й чебрецю, що його приніс до річки сухий вітер з полів.

І приснився йому неоглядний степ, який виходить з обрію і заходить в обрій. А тим степом, сторожко нагостривши вуха, копитять низенькі прудконогі коники. А під ними зеленим полум'ям спалахують трави, і ряхтять, бризкають увсібіч, мов іскри, свіжі роси, і вже аж під самими хмарами відлунює гул кінських копит.

Коли раптом надбіг теплий літній дощ. Погасив спалахи трав і копитний гул. Стало тихо-тихо. Аж моторошно. Кудись за обрій щезли коні. Лишилися тільки він, мале лоша, і його мати. Вони стояли в теплім подощів'ї, і мати тепло фиркала йому у вухо. Йому стало лоскітно, і він прокинувся.

Намагався розплющити очі, але не міг, бо чиїсь обережні долоні затулили їх і хтось із гарячим віддихом шептав йому у вухо.

— Конику, вгадай хто я. Вгадай, конику...

Каштан норовливо крутнув головою і скинув ті руки з очей. Скосив око й побачив біля себе схожу на кульбабу хлоп'ячу голівку.

Він знову заплющив очі, щоб повернутися до недодивленого сну, але сон не повертався, в очах завирувала болісна темрява, і він знову їх розплющив. Лінькувато скинув погляд на хлопчака, що сидів навпочіпки й перебирав його гриву. Дивувався: звідки ця проява, а потім вирішив

чекати, доки його знову знеможе сон. Він уже хотів зручніше вмостити голову на передні ноги, як хлопчина сказав:

— Давай знайомитися. Мене звати Славко. Я приїхав до бабусі на канікули...

Кінь мовчав, і хлопчина заговорив знову:

— Який же ти гарний! В тебе така чорна грива, а сам ти такий незвичний, ти на колір — як асфальт... Ти, я бачу, не звичайний кінь...

Каштан уже примирився з хлопчиком. Знову задрімав і крізь дрімоту слухав, як гуляють у нього на шиї теплі долоньки і звучить над вухом тоненький голос.

— Ти, мабуть, нащадок знаменитих тарпанів. Я про них усе в книжках вичитав. Он і на ногах у тебе такі смуги, як у тарпанів були. І грива сторчма стоїть. Чи знаєш ти, які горді тарпани були? Вони жили тільки на волі. Я тобі про них розкажу...

Той голосок його і приспав.

Каштанові знову снився розгінний степ, гул кінських копит і тривожний солодкий посвист вітру в молодій гриві.

3

На хлопчину й коня здивовано зглядалися розморені спекою дачники.

— І куди ті батьки дивляться,— сказав, одірвавши пляшку пива від рота, опасистий чоловік з потрійним підборіддям,— це ж тварина. Візьме ото й затопче дитину.

Він одкоркував нову пляшку, вицмулив її до дна, витер брудні патьоки на всіх своїх підборіддях і загукав:

— Ей ти, голубе, чи не скажеш нам, де ця конина взялася на пляжі?

— Ви мене питаєте?

— Таж не папу римського.

— А хіба коням тут бувати заборонено?

— Ти що, з мене сміятися надумав? Чого вас тепер у тій школі вчать?

— Я не сміюся, а запитую. Тут ніде не написано, що коням відвідувати пляж суворо заборонено...

— Недодивилися, того й не написано...

— А хіба це пляж? Це ж — не пляж!

— Ти, бачу, клепаний на язик, як циганське дитя на одне місце. І де такий взявся-уродився?

— Я приїхав з Києва.

— То й що? Ми теж приїхали...

— А хіба я що? Я нічого,— невпевнено сказав Славко.

— Отож-то,— сказав уже геть посоловілий дядько, якому тепер невсилки було згадати, з чого ж почалася розмова, тому він пом'якшав, але вирішив на всяк випадок приструнчити цього урвителя. А що Славко обов'язково урвитель — дядько чомусь анітрохи не сумнівався.— Ти мені

дивися, туману в очі не напускай. І... щоб усе було з тобою в акураті. Пойняв?

— Атож,— з готовністю відказав Славко, щоб припинити незрозумілу балачку. Навіть і не перепитав, що ж саме повинно бути "в акураті", бо скільки не силкувався, так і не збагнув чудернацьких дядькових слів.

Дядько підставив сонцю круглого, як глобус, живота й захропів на весь берег. Аж Каштан прокинувся і вуха нашорошив.

— Як трактoрець під горою,— прокоментував те Славко й лукаво підморгнув Каштанові.— Нічого, йому своє, а нам своє, правда ж?

Кінь уважно подивився на нього і начеб задумався.

— Ех, якби ж ти говорити вмів,— раптом з жалем сказав Славко.

4

Батьки вже не сварили його за цю дивну дружбу з Каштаном. Побачивши тоді, як обіймав сонного коня біля річки, злякалися. Мати й досі не може відійти, як те згадає.

— Тебе не можна без нагляду кидати. Завжди знайдеш на свою голову пригоду. Уперше побачив коняку й давай з нею обійматися. А як хвицне?

— Не хвицне,— впевнено мовив Славко.

— Звідки ти знаєш?

— А так і знаю. Він, по-перше, дуже мирний і лагідний кінь, а по-друге, коні спереду ніколи не хвицаються.

— Подумати тільки: нещасне дитя асфальту побачило коня і не злякалося до нього підійти,— вкотре вже дивувалася мати.

— А чого б ото я лякався? Це ж кінь, а не тигр чи леопард, наприклад. Коні ж такі розумні!..

— Де тобі знати, які вони розумні?

— А я читав. Читав і про арабських скакунів, і про дончаків, і про коня Пржевальського, і про тарпанів. Ти, мамо, знаєш, наприклад, що таке квотерхос?

— То й що ж це таке? — зніяковіла мама.

— Це порода коней, виведених в американських штатах Каролiна і Віргінія. Їх ще називають ковбойськими кіньми. Перед нашим від'їздом у село по телевізору показували родео...

— Ти в нас коняча енциклопедія,— засміялася мама і махнула рукою: — Виховуй уже свого мустанга.

— Не мустанга, а тарпана.

— Хіба не все одно?

— Це різні речі,— авторитетно пояснив Славко,— і їх не можна плутати. Ти ж не назвеш сенбернара фокстер'єром?

— Так то ж — собаки...

— А це — коні. І вони, до речі, такі ж розумні, як і собаки.

— Хай буде гречка,— сказав батько й утупився в екран телевізора, де вже починався футбол.

— Оце так: одному футбол, другому — кінь, а я не знаю, де себе й діти!

Славко подумав трохи, що б його порадити мамі, а потім сказав:

— Купи собі сенбернара, водитимеш його на прогулянку.

— Ще сенбернара мені до вас не вистачало!

А Славко вже вискочив з хати. Побіг до колгоспного двору, бо подумав, що Каштан уже заскучав там без нього.

5

Споночіло.

Степан попихкував цигаркою і розповідав Славкові про коней:

— Вони просто як люди, у кожного своя манорія. То, буває, плохий, затюканий, а то — як твій Каштан. Ох, і з характером був змолоду — сама гординя. Тільки крикнеш на нього або оперіщиш батогом — скаженів, звірюкою ставав. Правда, й до роботи скажений був. У хор кається в плузі — а й виду не подає. І де воно таке гонорове серед коней узялося?

Од комарів уже не було ніякого спасу, все тіло Славкові свербіло, але він, безперервно чухмарячись, не пропускав жодного Степанового слова.

— Я ще лошатком добре його пам'ятаю. Таке ловкеньке було... Його б у цирк, щоб артистом був. Там би він себе показав. Та бач, як життя склалося. Багато хто змушений робити не те, що йому хотілося б.

Славко слухав і чудувався з того, як кумедно вилітають із Степанового рота слова, як ніби він підштовхує кожне язиком, щоб швидше вискакувало з рота.

— Засиділися з тобою, рушатимем додому, бо комарі з'їдять.

— Я зараз тільки з Каштаном попрощаюся, ось рафінаду дам...

— Ти думаєш, він голодний? Цілий рептух качанів улолокав. Їсти знову став — як не в себе...

— То це ж добре. Ви казали, раніше не хотів їсти.

— Та непогано ж. Харч — він усіх на ногах тримає.

Каштан уже впізнавав Славкові кроки. Зачувши їх зараз, він

повернувся і заіржав. Очі його ожили темним блиском.

Славко простяг йому на долоні рафінад, і він обережно взяв його губами. Потім довірливо, як собака, потерся головою об хлопчикове плече.

— Ну й мазун ти в мене! — засміявся Славко.

А Каштан легенько куснув його за плече.

— Диви, яким кусючкою став! Кусатимеш — зуби більше не виростуть!

— Ходімо, козаче, додому, бо пізно вже. Перепаде тобі од батька на горіхи,— сказав Степан, що підійшов і з цікавістю дивився на хлопчину й коня.

— До завтра, Каштане! Жди, я зранку за тобою зайду.

— Та діждеться ж, не помре.

— Скільки йому вже може бути років? — спитав Славко дорогою.

— Може, тридцять, а може, й усі сорок, хто його зна...

— То він уже дуже старий?

— Та старий. Як світ, старий.

— Шкода.

— Багато чого шкода, та нічого не вдієш,— відповів Степан, думаючи про щось своє.

6

— Знов конину сюди приплуганив?.. А нащо? — питає дядько-пивоpіз.

Він сидить на тому ж місці, що й учора. Начеб і на ніч нікуди не ходив. Біля нього знову ціла батарея пляшок пива.

— Не турбуйтесь, дядьку, все буде в акураті. Це ж не простий, а вчений кінь.

— Розкажи кому-небудь...

— Хочте — вірте, хочте — ні.

— Ніколи не повірю,— каже і береться до пива, пожадливо заливає його в себе, і живіт йому з кожною пляшкою роздувається, роздувається...

Славко з усіх сил затискає долонями рота, щоб дядько не почув його сміху, й летить до води, вигукуючи на ходу:

— Каштан, за мною! Вперед!

Кінь потрусив важке тіло за ним.

Плавають наввипередки. Згодом Славко хапає Каштана за хвіст і змушує, щоб той буксирував його.

Сонце вже випливло зовсім високо, а хлопець усе не виходить з води й коня не випускає.

Дядько на березі вже повипивав усі пляшки, нудиться без пива, як дитя без соски. Знічев'я обводить важким поглядом річку й гукає:

— Вилазь, хлопче, бо на голові верба виросте. І коневі дай спокій — він у тебе вже на ладан дише.

Коли вийшли з води, в Каштана довго ходили ходором, а потім глибоко позападали здухвини. Кінь упав і відразу ж заснув.

7

Він плив спокійною рікою сну, і нараз якась владна сила вихопила його з тої ріки, як рибу.

Увесь змокрілий, спраглий, із болісним копитним гулом у гарячій голові, лежав він на встеленім соломою помості й задихався.

Він з усіх сил напружив зір і намагався щось побачити крізь важку пелену темряви.

Він нашорошив вуха: чи не зазвучать знайомі кроки?

Але ніхто нізвідки до нього не йшов.

Він хотів звестися. Задер голову і вже навіть ставав на передні ноги, та вони затремтіли і підкосилися.

Каштан незграбно впав набік і боляче вдарився головою об перегородку.

Він полежав тихцем, прислухаючись до свого болю і намагаючись зібратися на силі. Біль переходив з голови у груди, в ноги, в живіт. Тіло йому всередині стало аж закипати холодним дрижем, а шкура боляче стяглася, мовби на морозі.

Важка й густа темінь у вікні над ним поволі розмивалася, вікно сіріло, виразнішим ставав його чотирикутник на стіні.

Каштан подивився на той сірий чотирикутник довгим тужливим поглядом і знову прислухався. В конюшні було тихо й темно. І лише в голові йому то наростав, то стишувався копитний гул.

Каштан напружився і конвульсивно заіржав, кинувши в те іржання рештки згасаючих сил.

Іржання розбудило всіх коней. Вони позривалися на ноги. Нажахано іржали, хропіли, били ногами в перегородки, свердлили темряву

налитими кров'ю очима, гриміли ланцюгами, намагаючись попереривати їх.

Але Капітан уже не чув того вировиська в конюшні, слух йому раптово відібрало. Він ще раз спроквола підняв голову і подивився майже невидющим поглядом, чи ніхто до нього не йде.

Життя виходило з нього, мов тепло з усіма забутого вогнища.

Він уже зовсім знеможено заплющив очі, щоб більше не розплющити їх. І з них викотилися гарячі, важкі, як свинець, сльозини.

Йому раптово полегшало, але це відчуття було миттєвим, як спалах блискавки на нічному небі,— майнуло і щезло.

І тоді на нього навально впала темрява.

Він зітхнув і затих.

8

— Та це ще з тиждень тому було,— сказав Степан...

Славко мовчки пішов у конюшню. Подивився туди, де завжди

був Каштан. Перед очима йому попливли жолоби, вікна, двері. Він безсило схилився на перегородку й зайшовся ридма.

Степан стояв збоку, дивився на хлопцеву голову і зніяковіло казав:

— Ти, козаче, той... не плач, значить. Не можна буть таким тонкосльозим. Добрий ти дуже — отого й сльози зразу... Вік вийшов коневі — от і все. Та й за тобою заскучав, поки ти хворів...

Степан говорив незвично повільно. Слова вже не вилітали з рота, мов лушпиння, а тихо просочувались крізь прокурені зуби і падали до його ніг, як важкі краплі води.

— Ти коли їхатимеш?

— Що?

— Їхатимеш коли, питаю...

— Завтра.

— Зайди ж попрощатися.

— Добре.

— Не забудь же зайти. Я тобі ременя солдатського подарую, щоб пам'ятав Степана. А тепер іди, не терзай собі душу.

...Того вечора Славко рано ліг спати й одразу ж заснув.

— Ти бачиш, як усе вийшло нам на кінець відпустки,— журно сказала мати батькові.— Й ангіна ця десь до нього причепилася, і кінь його помер...

— Я побачив сьогодні, що в нього стали зовсім дорослі очі. Дуже він побивається.

— В місті швидко все забуде. Дитячий біль — як роса, зійде сонечко — роса щезне.

— Якби ж так і з нашим Славком. Надто він вразливий. Чи ми тут винні, чи він такий удався?..

— Таким він удався, таким і зостанеться. З таких і люди виходять,— роздумливо сказала бабуся і погладила схожу на кульбабу Славкову голову.

Вони обоє уважно подивилися на неї. І обоє тільки зараз виразно помітили, що вона вже стара, висушена, як тріска, що її очі вже давно поблякли...

Переглянувшись одне з одним, вони опустили погляди долу.

...А вранці Славко пішов до Степана попрощатися.